

# RECENZII ȘI PREZENTĂRI

Nicolae Dabija, *Moldova de peste Nistru—vechi pământ strămoșesc*, Chișinău, 1990, 80 p.

Nicolae Dabija este un poet dublat, în mod fericit, de un istoric. Pasiunea lui pentru cercetarea istorică este veche și el se află nu la prima sa carte. În cartea de care ne ocupăm, Nicolae Dabija demonstrează că Moldova este mai mare decât ne sugerează unii și că vicisitudinile istoriei și seria succesivă de „eliberări” au ajuns să o fărâmițeze din ce în ce mai mult.

În condițiile în care astăzi unii ridică din nou pretenții cu argumente de tip tanc, rachetă și arme automate, argumentarea istorică este deosebit de actuală. Deși, vrînd nevrînd, ea nu este suficientă într-un dialog în care o parte vine cu argumente iar cealaltă cu gloanțe. Deși cu o tentă de popularizare — ceea ce nu are nimic rău în sine — cartea este o sinteză bazată pe o cunoaștere complexă a izvoarelor istorice și pe o bibliografie largă a problemei. Aceste izvoare demonstrează că în vremea lui Burebista, Dacia se întindea de la Bug pînă în Moravia și de la Carpați pînă în Balcani. Și tot în această perioadă Nistrul curgea în interiorul țării și nu la marginea ei.

Bogdan Petriceicu-Hașdeu a scris că: „Înainte de anul 1230, o poporată curat românească reușește a se așeza departe peste Nistru, în regiunea Volinici, fondind acolo cîteva principate confederate, cunoscute în cronică rusească sub numele de „Principii Bolohoreii”. S-au păstrat numeroase mărturii, cronici, memorii ale unor călători străini care demonstrează că din cele mai vechi timpuri moldovenii au locuit și pe pămînturile de dincolo de Nistru. În anul 1766, guvernul rus trimite pe Andrei Constantinov „dincolo de Bug” în recunoaștere. În raportul său acesta scrie că în nici o localitate din cele vizitate (Golta, Balta, Crivoe, Ozero) n-a găsit nici un supus rus și n-a auzit decît vorbă moldovenească și tătărească. Tot el specifică faptul că în satul Bobric „în afară de preot, care știe rușește n-am găsit pe nimeni și aici trăiesc numai moldovenii”.

Este, de asemenea, cunoscut faptul că boierii moldoveni aveau întinse proprietăți în această zonă, păstrîndu-se documente care atestă acest lucru.

A urmat însă perioada de expansiune a Imperiului rus și eliberările succesive de sub jugul otoman. Tot în această perioadă are loc o rusificare masivă, începînd cu denumirile localităților. Astfel, Valea Hoțului devine Dolinskoe, Birne-Kotovsk, Malai-Karataevco, Urita-Elenovke, Mărculeni-Dimovka, Întunecata-Svetloe etc.

Constituie o pagină de istorie colaborarea militară dintre moldoveni și ucrainieni. Ucrainion înseamnă om de la margine: O lungă perioadă Moldova nu s-a învecinat direct cu Rusia ci cu Ucraina. De pildă se cunoaște faptul că Bogdan Hmielnițki avea între cei 13 polcovnici ai săi care comandau 40.000 de cazaci, șase polcovnici și zece mii de moldoveni în oastea sa. Cronicile poloneze menționează că între ostașii lui Bogdan Hmielnițki cele mai curajoase erau „cohortele de veterani ale dacilor transnistrienii”.

Timp de două veacuri au loc bătălii succesive între ruși și turci, purtate pe teritoriul Moldovei. De abia în anul 1774 Rusia ajunge să aibă frontiera cu Moldova. Începînd cu această dată se intensifică și procesul de colonizare și rusificare forțată.

În 1917 are loc primul Congres al moldovenilor de dincolo de Nistru. Delegații cer alipirea Transnistriei la Basarabia. Aproape toți delegații au fost ulterior împușcați din ordinul lui Stalin. A urmat apoi crearea unei republici moldovenești fantomă, în care nu se vorbea limba română, ci rusește, iar asimilarea moldovenilor de peste Nistru capătă proporții înfrîntătoare.

Voi încheia citînd din cartea lui Nicolae Dabija: „Toți „eliberatorii” — Imperiul otoman, Imperiul austriac, Imperiul rus n-au pregetat să ne „elibereze” și de cîte o bucată de țară. Iar azi, cei pe care i-am primit altădată în casa noastră — găgăuzii, ce și-au găsit salvarea de fanatismul fraților lor musulmani în părțile noastre, rușii, ucrainienii etc. care au ținut calea orașelor de pe malul Nistrului în anii de după război în căutarea unei bucăți de piine — acum și-ar dori autonomii statale pe pămîntul și așa destul de ciopîrțit al biete noastre fărîșoare”.

VASILE MATEI

Virgil Olteanu, *Din istoria și arta cărții. Lexicon*, București, 1992, 399 p.

Rod al unei îndelungate și laborioase cercetări, cartea distinsului profesor Virgil Olteanu reprezintă nu numai o premieră editorială, ci, mai cu seamă, un act de cultură. Izvorit din necesitatea de a prezenta într-un mod unitar informații bogate și variate referitoare la carte, privită ca fenomen al vieții sociale, prezentul lexicon (ce poartă, în foaia de titlu, precizarea „Vademecum pentru editori, ziariști, tipografi, bibliotecari, librari, documentariști, arhiviști, muzeografi, profesori și studenți”) este destinat atît celor care, prin profesia lor, lucrează nemijlocit cu cartea — constituindu-se într-un util instrument de lucru —, cit și tuturor celorlalți cititori dornici de a cunoaște principalele date privitoare la istoria, tehnica, arta și răspîndirea cărții.

Dicționarul de față, aparținînd domeniului lexicografiei bibliologice, este cea dintîi lucrare cu astfel de profil din literatura românească de specialitate<sup>1</sup> și, prin caracterul său enciclopedic, una dintre puținele existente pînă în prezent pe plan internațional. „Lucrarea cuprinde, pe lîngă materialul lexicografic propriu-zis, o prefață, semnată de reputatul specialist care este profesorul Dan Simonescu, o notă aparținînd autorului, în care sînt prezentate principiile de elaborare a lexiconului. o listă de abrevieri, o bibliografie selectivă (dar suficient de cuprinzătoare pentru a-și putea da seama de imensa muncă de documentare și cercetare depusă de autor) și o anexă, extrem de utilă, incluzînd semnele de corectură.

Dicționarul înregistrează circa 3000 de cuvinte-titlu ordonate alfabetic. Articolele sînt astfel structurate încît succesiunea datelor expuse să confere lucrării un caracter unitar: după fiecare leamă, însoțită de eventualele ei variante, sînt indicate sensurile (înaintea fiecăruia dintre ele precizîndu-se domeniul din care face parte), sinonimele și expresiile în ordinea strict alfabetică a constituenților. Urmează apoi informații cu caracter istoric și enciclopedic, avînd fie un caracter general, universal, fie unul special, referitor la cultura românească. În încheiere, acolo unde este cazul, se indică abrevierile cuvîntului respectiv.

<sup>1</sup> Puținele lucrări cu tematică înrudită (ca de exemplu, *Vocabularul tipografului* publicat în 1940 de Virgil Molin sau *Vocabularul de bibliologie*, elaborat în 1966 de un colectiv al Bibliotecii Academiei Române sub coordonarea lui N. Georgescu-Titus) sînt de proporții reduse și se referă la domeniul restrîns.

Urmărind să ilustreze atît activitățile și disciplinele care țin de scris și de carte, cit și domeniile adiacente, dicționarul consemnează și explică termeni din domeniile bibliologiei, conservării și restaurării, legăturii, poligrafiei, redactării, edității, dar și din cele ale arhivisticii, codicologiei, cronologiei, diplomatice, filigranologiei, filateliei, genealogiei, heraldicii, medalisticii, paleografie, sigilografiei etc.

Semnarea sinonimelor în cadrul fiecărui articol contribuie la oferirea unei informații detaliate și, totodată, demonstrează faptul că, alături de beletristică, limbajul tehnic-științific poate constitui o sursă de îmbogățire a limbii, un izvor al sporirii valorii expresive a limbii române.

Unul dintre meritele acestei lucrări este caracterul enciclopedic al informațiilor referitoare la istoria și locul pe care îl ocupă cartea și scrisul în cultura românească și universală. Respectînd normele și uzanțele lexicografice, explicațiile cuprind date, caracterizări, referiri istorice care reprezintă un minimum necesar de cunoștințe legate de un anumit domeniu sau de o anumită noțiune (de exemplu, a se vedea articolele *carte*, *editură*, *ediție*, *scriere*, *tipar*).

Menționăm, de asemenea, includerea în dicționar a unor nume proprii întrebunțate pentru a desemna o anumită noțiune (*Baskerville*—ediție, *Didot*—oficină editorială, *Plantin*—atelier tipografic etc.), precum și a cuvintelor/sensurilor care aparțin limbii comune dar care, totodată intră în sfera tematică a dicționarului (abecedar, academie). Binevenită este înregistrarea unor termeni, elementari pentru cei a căror profesie este scrisul, dar utili celor care fac primii pași în munca de elaborare a unei lucrări: *apud*, *ibidem*, *passim*.

Alături de bogăția, varietatea și calitatea informațiilor oferite de autor, vom remarca, și nu în ultimul rînd, modul de redactare a lucrării care, în ciuda caracterului său tehnic, îmbină concizia cu claritatea și eleganța exprimării, ariditatea (inerentă oricărui domeniu științific) cu frumusețea care se ascunde în fascinantul univers al cărții. În sfîrșit, se cuvine să amintim ilustrația bogată care însoțește explicațiile, precum și condițiile grafice deosebite ale lucrării.

ANA-CRISTINA HALICHIAS.

Birger Munk Olsen, *L'étude des auteurs classiques latins aux XI<sup>e</sup> et XII<sup>e</sup> siècles*, t. I, *Catalogue des manuscrits classiques latins copiés du IX<sup>e</sup> au XII<sup>e</sup> siècles. Apicius-Juvénal*, Paris, 1982; t. II, *Catalogue des manuscrits classiques latins copiés du IX<sup>e</sup> au XII<sup>e</sup> siècles. Livius-Vitruvius*, Paris, 1985; t. III, 1, *Les classiques dans les bibliothèques médiévales*, Paris, 1987; t. III, 2, *Addenda et corrigenda — Tables*, Paris, 1989.

Operă de vastă erudiție, cartea lui Birger Munk Olsen, profesor la Universitatea din Copenhaga și președinte al Centrului Național de Cercetare Științifică din Danemarca, contribuia în mod substanțial la progresul cunoștințelor asupra „umanismului”, medieval, fiind totodată un instrument indispensabil oricărui cercetător interesat de istoria manuscriselor și a textelor.

Cele patru volume ale lucrării — limitate la studierea a 57 de autori, cei mai vechi și cei mai reprezentativi ai antichității romane — își bazează investigația pe manuscrisele însele și pe cataloagele bibliotecilor medievale, sursa de mare potrivită pentru a răspunde la întrebarea: de cine, când, unde, și mai ales, cum au fost citite textele?

Primele două volume cuprind catalogul a 3000 de manuscrise clasice copiate în secolele IX—XII și conservate actualmente în 335 de biblioteci din Europa, Canada și SUA. Fiecare dintre cele 57 de capitole este precedat de o scurtă bibliografie a studiilor consacrate acestui subiect și de o listă sistematică de *incipit* și *explicit* care ține cont de diferitele forme sub care ni s-au păstrat operele clasice (de la versiunea integrală la fragmentul izolat), ca și de numeroasele texte folosite pentru identificarea acestor opere (vitae, comentarii etc.). Descrierea manuscriselor acordă un spațiu larg aspectelor codicologice.

Tomul III, 1 își propune să reconstituie, pe cât posibil, numărul de texte clasice aflate în colecțiile de cărți medievale. În acest scop, se face o scurtă prezentare, însoțită de o bibliografie concisă, a circa 400

de biblioteci și sint descrise și analizate aproximativ 350 de cataloage de biblioteci și alte documente similare datînd din secolul al VIII-lea pînă la începutul secolului al XIII-lea.

Ultimul volum (III, 2) cuprinde substanțiale *Addenda et corrigenda* care aduc la zi (pînă în 1989) informațiile, precum și indicii pentru cele patru volume, inclusiv lista celor 2500 *incipit* și un indice al celor 3400 de manuscrise studiate sau citate.

În anul 1991, profesorul Olsen a publicat în „Revue d'histoire des textes”, tome XXI, p. 37—76, o completare a impresionantelor lucrări *Chronique des manuscrits classiques latins (IX<sup>e</sup> — XII<sup>e</sup> siècles)*, impusă de progresele notabile înregistrate după anul 1989 de cercetările privind manuscrisele clasice și transmiterea textelor antichității romane. Sint prezentate cele mai recente cataloage ale manuscriselor din scriptoriile și bibliotecile actuale. Totodată sint aduse noi date privitoare la manuscrisele unor autori clasici (Apuleius, Caesar, Cicero, Celsus, Florus, Gellius, Horatius, Iuvenalis, Livius, Ovidius, Persius, Petronius, Plinius, Propertius, Sallustius, Seneca, Statius, Suetonius, Tibullus, Varro, Vergilius).

Am făcut această scurtă prezentare a unei lucrări de înaltă erudiție și de mare amploare deoarece considerăm că ea poate fi un model (cel puțin metodologic, dacă nu mai mult) pentru oricare cercetător interesat de antichitatea clasică și de moștenirea ei medievală.

ANA-CRISTINA HALICHIAȘ

## EMMA IVÁNYI, ESTERHÁZY PÁL NÁDOR KÖZIGAZGATÁSI TE- VÉKENYSÉGE (1681—1713) (Activitatea administrativă a palatinului Esterházy Pál (1681—1713), Budapesta, 1991, 462 p.

Lucrarea Emmei Iványi intitulată *Activitatea administrativă a palatinului Esterházy Pál (1681—1713)*, se înscrie în cadrul publicațiilor Arhivei Naționale a Ungariei, dedicate istoriei autorităților și funcțiilor oficiale. Scopul acestei lucrări este prezentarea activității administrative a palatinului Esterházy Pál, care a deținut această funcție timp de 32 de ani. Partea referitoare la activitatea juridică a palatinului ur-

mează să fie prezentată într-o lucrare separată. Importanța ei rezidă în special în faptul că prezintă o perioadă deosebit de dificilă din istoria Ungariei cu toate transformările care au avut loc după alungarea turcilor și începuturile dominației habsburgice.

Prima parte a lucrării cuprinde izvoarele arhivistice folosite pentru întocmirea ei, precum și lista literaturii de specialitate con-

sultat de autoare. Cele mai multe documente provin de la Arhiva Națională a Ungariei (Arhiva cancelariei ungare, Arhiva tezaurarială, Arhiva războiului de eliberare condus de Thököly, Arhiva războiului de eliberare condus de Rákoczi, Arhiva regnicolară, Arhive familiale, Arhiva ramurei princiare a familiei Esterházy și colecția de după 1526, Arhiva Comitatului Pesta și Arhiva catedralei din Esztergom).

Autoarea subliniază în introducerea lucrării (p. 15–31) faptul că nu există o monografie a instituției palatinului după bătălia de la Mohács. De aceea, principalele probleme studiate au fost următoarele: sfera de activitate a palatinului (inclusiv ca loctiitor al regelui) și modul de rezolvare a problemelor organelor oficiale care-i stăteau la dispoziție.

Înainte de Mohács, palatinii maghiari erau imputerniciți în trei zone: ca loctiitori ai regelui în guvernare, în justiție (palatinul era judecătorul suprem după rege) și în armată (palatinul era conducătorul armatei). În afara acestora, palatinii mai aveau și alte atribuții stabilite prin lege, ca de exemplu legea din 1485 a lui Matei Corvin, care cuprindea așa numitele *articole palatinale*. În secolul al XVII-lea sfera de activitate a palatinului (cel puțin în principiu) era largă, dar treptat s-a desfășurat în mai multe părți și odată cu aceasta s-a răspândit și arhiva palatinului.

Pe baza materialului arhivistic studiat Emma Iványi prezintă în detaliu activitatea palatinului Esterházy Pál. Menționăm capitolele „Împărțirea administrativă a țării. Atribuțiile teritoriale ale palatinului” (p. 32–42), „Palatinul ca loctiitor al regelui” (P. 43–66) – conform legilor și obiceiurilor, palatinul Ungariei era în același timp și loctiitorul regelui. Matei Corvin prin legea din 1485 – *articolele palatinale* – a stabilit sfera de acțiune a palatinului, iar stările au susținut necesitatea menținerii instituției palatinale și în același timp ideea că palatinul trebuie să fie loctiitorul regelui. Un alt drept al palatinului, dreptul de danie, este prezentat în cadrul capitolului „Daniile palatinale” (p. 67–92). În primele secole ale regalității maghiare, dreptul la danie a fost un drept regal exclusiv. În secolele următoare, dreptul de danie se extinde și asupra palatinului ca loctiitor al regelui. Din perioada palatinatului lui Esterházy Pál există aproximativ 650 de scrisori de danii palatinale. Aceste danii nu puteau depăși suprafața a 32 de sesii iobăgești.

Un alt capitol se referă la „Rolul palatinului în apărarea țării” (p. 93–133). Numirea ca palatin de Curtea de la Viena a lui Esterházy Pál a fost în primul rând

o numire militară. El a fost considerat înainte de toate *ostăș*, fapt care rezultă și din documentele epocii care-i menționează în primul rând meritele militare. În acest context se înscriu și relațiile dintre palatin și căpitanii supremi, comandanții ai forțelor de la graniță. Un alt capitol al lucrării se referă la „Rolul palatinului în administrarea dărilor” (p. 134–223). Epoca palatinatului lui Esterházy Pál este caracterizată prin creșterea impozitelor și a lărgirii aparatului de stat. Datorită deselor războaie care s-au purtat în această perioadă au fost necesare numeroase impozite pentru susținerea armatei. În acest context a crescut și rolul palatinului în administrarea dărilor.

O altă funcție importantă a palatinului era și aceea de mijlocitor (officiu mediator) stabilită prin lege încă din secolul al XV-lea. Această funcție este prezentată pe larg în capitolul „Mijlocitor între rege și țară” (p. 224–242). Autoarea analizează câteva momente mai importante ale funcției de mijlocitor, cum ar fi: „Mijlocire între Thököly Imre și Curtea de la Viena” (p. 225–230), „Mijlocire între principele Transilvaniei și Curtea de la Viena” (p. 230–232) și „Mijlocirea palatină în timpul războiului de eliberare condus de Rákoczi” (p. 232–239).

Emma Iványi mai analizează câteva aspecte ale activității palatinului în capitolele „Rolul palatinului în Dietă” (p. 243–266), „Rolul palatinului în menținerea granițelor” (p. 267–270), „Rolul palatinului în restabilirea granițelor comitatelor” (p. 271–274). Un capitol interesant este și cel referitor la „Oficiul și cancelaria palatină. Arhiva palatină” (p. 312–322). Lucrarea se încheie prin analiza activității unor vice palatini, judecători provinciali palatinali, secretari și avocați palatinali (p. 323–396).

Anexele lucrării cuprind: „Lista palatinilor, loctiitorilor regali și loctiitorilor palatinali după 1526” (p. 399–400), „Funcții laice și ecleziastice în timpul palatinului Esterházy Pál (1681–1713)” (p. 401–405), „Ranguri înalte de la Curtea austriacă și asesorii oficiilor centrale, în timpul palatinului Esterházy Pál” (p. 406–407), „Cele mai importante date biografice ale palatinului Esterházy Pál și ale rudelor mai apropiate” (p. 408–412), „Arborele genealogic al familiei Esterházy” (p. 413–418), „Judecătorii provinciali (1681–1712)” (p. 419–420), „Comitatele, orașele și ținuturile care plăteau impozite” (p. 421–425), „Lista abrevierilor” (p. 426), „Indice de nume” (p. 427–437), „Indice de localități” (p. 438–449), și „Tabla de materii” (p. 450–460).

ECATERINA ANTON

„Slovenská archivistica”, XXV, Bratislava, 1990, nr. 1—2.

„Slovenská archivistika” (Archivistica slovacă) pe anul 1990, nr. 1—2 se prezintă cu materiale diversificate ca problematică, un accent deosebit punându-se pe heraldică (Ladislav Vrtel), *Despre drapelele din stemele orașului Nitra*, (nr. 1, p. 35—46), Milan Hlinomaz, *Un episod necunoscut referitor la simbolurile de stat ale Cehoslovaciei*, (nr. 1, p. 47—55), apoi pe aspecte ale preluării arhivelor de la instituții de stat, pe relația dintre arhivistică și diplomatie, pe publicarea unor documente din colecții particulare (scrisori, mărturii etc.). Din multitudinea problemelor, atrag atenția studiul Martei Melniková *Indicele sistematic prescurtat a fondurilor arhivistice din Arhivele Statului din Slovacia* (nr. 1, p. 23—34) și al lui Zdenek Samberger, *Slovacia și restituirea arhivelor din Budapesta după anul 1918*, (nr. 2, p. 21—42).

Marta Melniková atrage atenția asupra necesității refacerii indicelui sistematic, ca urmare a introducerii sistemului informațional automat ca metodă de lucru. Aceasta presupune o revedere riguroasă a tuturor unităților arhivistice existente, ținând cont că pe teritoriul Slovaciei arhivele sînt împărțite în 6 grupe: 2 arhive centrale, 7 arhive regionale, 35 de arhive raionale, 2 arhive orașenești, fonduri personale și arhive ale întreprinderilor. Codul numeric (format din 3 cifre) marchează tipul de arhivă (ex. 101 — Arhiva centrală de stat a Slovaciei; 201 — Arhiva regională de stat Banská Bystrica; 301 — Arhiva capitalei Bratislava; 402 — Arhiva raională din Bardejov etc.). Codul alfabetic se referă la principalele problematice, fără a lua în

considerare perioadele istorice: ex. A — Statul, Administrația; B — Justiția; C — Armata, securitatea; D — Finanțele; E — Economia națională etc., în total 16 grupe de probleme mari, în interiorul cărora se pot distinge subprobleme, notate cu litere mici. A treia grupă de coduri, notate cu cifre arabe, reprezintă numărul colecției sau al fondului: ex. 204—0—001 Arhiva națională de stat din Kosice, Colecția de piese de teatru și opere muzicale. Autoarea consideră că acest sistem este nu numai ușor de reținut și de utilizat, dar este și accesibil nespecialiștilor.

În cel de al doilea studiu, Z. Samberger face un amplu istoric al demersurilor guvernului cehoslovac din timpul republicii conduse de Tomas G. Masaryk pentru recuperarea tuturor documentelor referitoare la istoria Slovaciei, existente în diverse arhive și colecții de pe teritoriul Ungariei: în spiritul clauzelor Tratatului de pace de la Trianon. Din păcate, toate demersurile guvernului cehoslovac au rămas fără rezultat, partea maghiară găsind tot felul de pretexte pentru a nu respecta angajamentele semnate, fapt ce-l determină pe autor să încheie articolul cu amărăciune: „prin aceasta, cerințele îndreptățite de a se restitui materialele arhivistice ale Slovaciei au rămas nesatisfăcute” (p. 38).

Cele două numere se încheie cu o serie de recenzii asupra principalelor materiale de istorie și arhivistică apărute între 1987—1989 și cu o revistă a revistelor de specialitate din lume.

DRAGOȘ ȘESAN